

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 62, 2012, pp 38--56

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Erik Bengtson, Uppsala University.

Title “The mythical basis for argumentation. Using Roland Barthes concept of myth in rhetorical argumentation theory.” [Den mytiska argumentationsbasen. Roland Barthes mytbegrepp i retorisk argumentationsteori].

Abstract To understand the function of standpoints and arguments we need to analyze their basis, which means the socially and symbolically constructed foundation of knowledge, that in a specific situation forms the frame of reference when symbolic utterances are interpreted and new knowledge and new standpoints are evaluated. To make the function of this basis for argumentation visible we can use Roland Barthes semiological theory of myths and thereby view argumentation as a mythical rather than logical enterprise. In this article, the concept of myth is discussed in relation to other central concepts in rhetoric, such as *doxa*, *topos* and narrative. I illustrate the way myth oriented rhetorical criticism could be performed through an example analysis of the rhetorical strategies of the Moderate party in the Swedish election campaign of 2006.

Keywords myth, Roland Barthes, argumentation theory, *doxa*, *topos*, narrative, fantasy theme, semiotics, semiology, Mythologies.

*Erik Bengtson är doktorand i retorik vid Institutionen för
Litteraturvetenskap, Uppsala universitet.
E-post: erik.bengtson@littvet.uu.se*

Erik Bengtson:

Den mytiska argumentationsbasen

Roland Barthes mytbegrepp i retorisk argumentationsteori

För att vi ska kunna förstå ståndpunkter och argument behöver vi analysera deras bas, det vill säga den socialt och språkligt konstruerade kunskapsgrund som i en situation utgör referensram när språkliga yttranden tolkas, samt när vi tar ställning till ny kunskap och nya ståndpunkter. Ett sätt att synliggöra denna bas är att använda Roland Barthes teori om myter. Det innebär att vi utifrån ett semiologiskt perspektiv betraktar argumentation som mytisk snarare än logisk. I den här artikeln diskuteras mytbegreppet i relation till andra centrala begrepp inom retorikvetenskap, som *doxa*, *topos* och narrativ. Dessutom illustreras hur en mytorienterad analys kan genomföras genom en delanalys av Nya Moderaternas retorik under den svenska valrörelsen 2006.

En viktig uppgift för modern retorikvetenskap är att beskriva mänskliga påverkansprocesser på ett sätt som visar på en medvetenhet om att mänsklig kunskap handlar om föränderlig *doxa*, snarare än platonisk *episteme*. En central strävan i denna ambition bör vara att formulera sätt att se på argumentation som varken låter sig förföras av den analytiska filosofins logiska strukturbygge eller förfalla till ett nihilistiskt förnekande av förnuftsskäl.

Inom ramen för denna strävan argumenterar jag här för att Roland Barthes teori om myter utgör ett värdefullt bidrag till den retoriska teorin. Mer preciserat hävdar jag att teorin bör användas som ett analytiskt redskap för att beskriva argumenta-

tionsbasens roll i enskilda övertygandeprocesser.

Jag stödjer relevansen av Barthes teori genom en diskussion om mytbegreppet i relation till angränsande teorier och perspektiv inom modern retorikvetenskap. Den teoretiska diskussionen konkretiseras genom en exempelanalys som illustrerar hur mytbegreppet kan användas och, som ett exempel på tillämpning, visar hur Barthes mytteori som förklaringsmodell för argumentationsbaser kan utgöra ett verktyg i retorikvetenskaplig valforskning.

Roland Barthes mytbegrepp

Den franske semiologen Roland Barthes (1915-1980) var en av de mest inflytelserika teoretikerna inom såväl den strukturalistiska som den poststrukturalistiska traditionen.¹

Barthes teori om myter presenteras i *Mythologies (Mytologier)* som utgavs för första gången 1957.² Boken består av två delar. Den första delen är en samling betraktelser av fenomen från det dagliga livet i 50-talets Västeuropa. Barthes beskriver där den mytiska karaktären hos skilda företeelser som Tour de France, Greta Garbo och rengöringsmedel. Betraktelserna skrevs under åren 1954-1956 som en artikelserie för *Les Lettres nouvelles*. I den andra delen av *Mytologier* utgår Barthes från den gemensamma strukturen hos de beskrivna företeelserna och redogör för en allmän teori om språkets mytiska dimension.

Det mytiska är, enligt Barthes, den suggestiva, värderande och tolkande mekanismen i språket, den som gör att ett enskilt ord eller en samling av tecken i en historisk och situationell kontext kan få en betydelse som är så mycket större än den denotativa, utpekande, innebörden i orden.

Mytiska idéer är suggestiva, känslofyllda och tolkande föreställningar om världen som formas eller väcks genom de enkla tecken som vi kommunicerar med. De är sammanhängande föreställningar som inte återfinns i ords denotativa betydelse, men som likafullt kan väckas genom dessa ord.

En bild på Greta Garbos ansikte är en denotativ ikon av en människans kroppsdel, men också något som aktiverar det mytiska. Den väcker, enligt Barthes analys, en slags ridderlig kärleksuppfattning och en nästan platonisk idé om kvinnan, som om hon vore nedstigen från en himmel där föremålen formas till fulländning och tydlighet.³

- 1 Jag har valt att använda benämningen semiologi istället för semiotik. Detta eftersom Barthes själv använder termen semiologi, samt för att markera den nära kopplingen till Saussures tänkande.
- 2 Roland Barthes. *Mytologier* (Lund: Arkiv förlag, 2007). Jag har utgått från den senare svenska översättningen av Karin Frisendahl, Elin Clason och David Lindberg. Det finns även en tidigare översättning av Elin Clason från 1969, utgiven i Boc-serien på Cavefors förlag. Det franska orginalets titel är *Mythologies* (Paris: Editions de Seul, 1957).
- 3 Se Barthes, *Mytologier*, 71-72. För den som idag läser Barthes mytanalyser blir det tydligt att analyserna präglas av Barthes kulturella och individuella perspektiv. Detta tydliggör att myter alltid är kulturellt och historiskt situerade, samt visar på behovet av att problematisera vetenskapliga ideal om analytisk objektivitet.

Myterna är inte enbart mentala föreställningar eller idéer, utan Barthes beskriver de enskilda myterna som yttranden eller meddelanden och den mytiska nivån som ett kommunikationssystem.⁴ Därmed framhäver han att det mytiska är en språklig form som förmedlar betydelser. Barthes menar att det mytiska är en historisk och kulturell tolkning som framställer något vinklat och värderande som självklart och naturligt.

Det dubbla semiologiska systemet

Roland Barthes skapade en teoretisk modell för den mytiska dimensionen i språket genom att vidareutveckla Ferdinand de Saussures lära om tecknen.⁵ Modellens struktur beskrivs här för att möjliggöra en prövning av teorins bidrag till modern retorikvetenskap, samt för att underlätta för framtida tillämpningar.⁶

Saussure presenterade ett semiologiskt system med tre termer: *betecknande* (term 1), *betecknat* (term 2) och *tecknet* (term 3). Ett *betecknande* är i detta semiologiska system själva *uttrycket*, den visuella eller akustiska bilden, en sinnesretning som i sig själv inte har någon betydelse. Ett *betecknat* är istället det begreppsliga idéinnehåll eller den mentala föreställning som ett *betecknande* pekar på eller är kopplat till. *Tecknet* är i sin tur de två första termerna förenade. *Tecknet* är dessutom den enda av dessa tre termer som vi upplever i själva kommunikationen. Vi kan där inte separera *betecknande* från *betecknat*, utan i verkligheten uppfattas bara *tecknet*.

Barthes vidareutvecklar Saussures semiologi till ett dubbelt semiologiskt system. Det första systemet i semiologin beskriver hur *betecknande* och *betecknat* möts i *tecknet* och skapar enkel *mening*. Det andra systemet i Barthes utvecklade semiologi beskriver istället hur språkliga yttranden kan fångas av myter. När detta sker blir det som tidigare var den tredje termen – *det meningsfulla tecknet* – istället bara till ett *betecknande* i ett nytt semiologiskt system: myternas system.

Den mytiska nivån kan liknas vid en semiologisk överbyggnad ovanpå det första systemet av denotativa *tecken*. Genom kopplingen mellan dessa system förklarar Barthes hur vårt vardagliga, till synes enkla, språk kan aktivera suggestiva och värderande myter.

Om vi till exempel tar *tecknet* ”trääd”, så är detta ett ord som i det första systemet kan fungera som ett enkelt *tecken* – där det svarta bläck och de bokstäver som dessa

4 Barthes, *Mytologier*, 201.

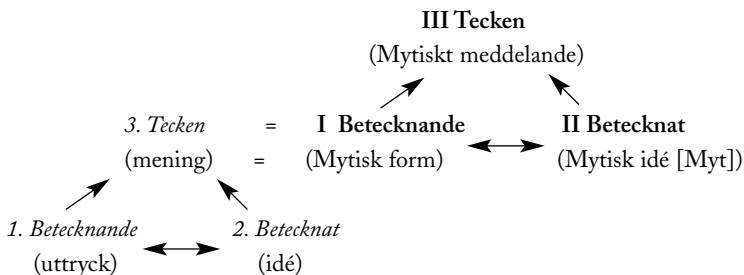
5 Ferdinand de Saussure, *Kurs i Allmän Lingvistik*, övers. Anders Löfqvist (Staffanstorps Cavefors, 1970).

6 Jag har valt att kursivera de teoretiska benämningarna för det dubbla semiologiska systemets olika delar. De benämningar jag använder presenteras i det visuella schemat nedan. Benämningarna skiljer sig delvis från den svenska översättningen av *Mytologier*. Termerna ”form” och ”begrepp” är ersatt med ”mytisk form” och ”mytisk idé”. Termen ”betydelse” har ersatts med ”mytiskt meddelande”. Därutöver har jag valt att tillföra benämningarna ”uttryck” och ”idé” för att tydliggöra innebörden av benämningarna ”betecknande” och ”betecknat” inom den första semiologiska nivån. Jag har även i de praktiska analyserna valt att använda beteckningen ”myt” som synonym med ”mytisk idé”. Detta för att undvika ett styligt språkbruk och för att få ett mytbegrepp som likt *doxa*-begreppet inte nödvändigtvis behöver knytas till en utpekad språklig form.

formar utgör *betecknande* medan en allmän idé om växttypen träd utgör *betecknat*. Men om vi istället skulle se hur ordet ”träd” används i till exempel J.R.R. Tolkiens trilogi om härskarringen så räcker inte det första systemet för att beskriva det som sker. Vi kan där läsa om hur förrädaren Saruman låter hugga ned träd i skogen Fangorn för att med dem som bränsle bygga upp sin armé. Tecknet ”träd” har när det används av Tolkien i detta sammanhang bara något ytligt gemensamt med de ”träd” som svenska skogsbolag bygger sin produktion på eller de ”träd” som råkar stå bredvid motorvägen när du åker förbi. De har bara något gemensamt i det första semiologiska systemet. I det andra semiologiska systemet kan vi istället se hur *tecknet* ”träd” fångas av det mytiska, *tecknet* fylls av den suggestiva kraften i Tolkiens litterära framställning där naturen är levande och mystisk. Att hugga ner träden blir där inte bara en bokstavlig handling som innebär att föra en yxa mot en växt, utan det blir till en mytisk handling där man våldför sig på naturen. Genom denna mytiska kommunikation konstrueras och förstärks både en romantisk myt om den levande, goda, magiska naturen och en myt om onaturlig och industrialiserad ondska.

I Tolkiens verk approprieras således den enkla *meningen* och förvandlas till ett nytt *betecknande* som syftar på något annat – ett komplext *betecknat* som berör *mytiska idéer* om naturen, om godhet och om ondska. Vi kan här tala om generella myter och specifika myter. I detta exempel skulle generella myter vara komplexa föreställningar om godhet, om levande, oförstörd natur eller om naturfrånvänd, industrialiserad ondska, medan specifika myter skulle vara föreställningarna om skogen Fangorn eller om Sarumans ondska.

Kopplingen mellan det första och det andra semiologiska systemet finns i det första systemets tredje term, som samtidigt utgör det andra systemets första term. *Tecknet* som i det första systemet förmedlar den fullständiga *meningen* förvandlas när det fångas av det mytiska till *form* och blir till ett *betecknande* för en *mytisk idé*. Den tredje termen i myternas system är *det mytiska meddelandet*. Där ser vi hur *meningen/formen* och den *mytiska idén* förenas och blir till ett *mytiskt meddelande* – på ett liknande sätt som tecknet i det första systemet skapar *mening* genom att förena sin term 1 och term 2.

Kursivt = det första systemet, språkets nivå

Fetstil = det andra systemet, mytens nivå

Självklart är en skönlitterär *fantasy*-bok ett tacksamt exempel när man vill visa på hur en suggestiv myt stjälar den *mening* som ett tecken har i det första språkliga systemet och omformar den till en värderande, fantasieggande myt. Men enligt Barthes är mytens spännvidd bredare än så. Han menar att världen är oändligt suggestiv och att den mytiska nivån därmed kan fånga alla former av *mening* från det första systemet och låta dessa bli till en gnista som tänder något större, något suggestivt och tolkande.⁷ Som exempel skulle vi återigen kunna ta tecknet ”träd”. Om tecknet används i en riksdagsmotion om pappersmassaindustrin så är situationen väsensskild från Tolkiens *fantasy*-värld, men de *tecken* som finns i motionen kan trots detta inte enbart förstås genom det första språkliga systemet, utan även de kommer att fångas av det mytiska. Orden kanske fångas av myten om det rejäla Sverige, en industrialisation grundad på basindustrin, eller så kan vi se hur motionen väcker till liv en myt om naturen som först och främst en nationalekonomisk resurs. De två semio-logiska systemen existerar i en intim och ömsesidig relation där de både förutsätter och ständigt påverkar varandra.

Med Barthes och mot Barthes

I sina egna analyser använder Barthes sin mytteori som ett ideologikritiskt verktyg för att avslöja och ifrågasätta vad han ser som *bourgeois*ens kulturella dominans i det samtida Frankrike. Barthes inser att allt språk kan fångas av det mytiska och att det finns såväl högermyter som vänstermyter, men hans beskrivning av myternas funktion präglas av idén om myter som ett sätt för den borgerliga klassen att bevara sin sociala och kulturella ställning. Myterna blir ideologi i Marx mening – dvs ett sorts falskt medvetande – och därmed något negativt.⁸

Vi bör självfallet vara medvetna om Barthes politiskt färgade syn på myternas funktion, men Barthes val av tillämpning hindrar inte att den semiologiska teori om myter, som han presenterar, kan generaliseras oberoende av de ideologiska anspråken. Om alla utsagor innehåller konnotativa betydelser och ingår i ett eller annat sammanhang, så innefattar även alla mänskliga tolkningar av utsagor en mytisk dimension. Utifrån den utgångspunkten blir det meningslöst att som Barthes fördöma det mytiska. Det blir lika meningslöst som att fördöma människans språkighet. Teorier om det mytiska bör istället lyftas fram, eftersom de ger oss möjlighet att bättre förstå hur vi människor som språkligt präglade varelser påverkar varandra; hur vi tillsammans formar våra egna kunskapsvärldar.

Barthes förhållande till retoriken kan beskrivas som ambivalent.⁹ Han var visserligen en av de entusiaster som deltog i efterkrigstidens återupptäckande av den klas-

7 Barthes, *Mytologier*, 201-202.

8 Se Carl G. Herndl och Robert L. Brown "Maxist Rhetoric" i *Encyclopedia on Rhetoric and Composition* (New York & London: Garland Publishing, Inc. 1996), 422-424, för en introduktion till ett marxistiskt perspektiv på ideologi och retorik.

9 På grund av bristen på litteratur om retoriken på franska valde Barthes 1970 att i artikelform publicera sitt eget underlag från en rad föreläsningar om retorik som han höll 1964-1965. För en diskussion om den artikeln, samt för en fördjupad diskussion om Barthes förhållande till retoriken se Peter Cassirer, "Klassificeringshysteri & fransk entusiasm",

siska läran om retoriken, men han var också tydligt kritisk mot det som han uppfattade som retorikens funktion i språket. Målet för hans egen forskning blir att avslöja den retoriska manipulationen. Denna förståelse av retorik som fenomen visar sig även i den semiologiska terminologi som Barthes utvecklar efter *Mytologier*, där används ”retorik” som benämning på konnotationernas uttryckssida, medan ”ideologi” blir benämningen för konnotationernas innehållssida.¹⁰ Mot bakgrund av Barthes negativa värdering av ideologi och myt, blir denna insnävring av retorikens funktion knappast en hedersposition.

Att använda Barthes myttänkande inom en modern retorikvetenskap – som jag föreslår – blir således både att arbeta med Barthes i hans efterföljd och att på ett konstruktivt sätt ifrågasätta vissa av hans utgångspunkter och tillvägagångssätt. Tanken om det mytiska som ett språkligt system accepteras, men teorin breddas genom att det mytiska fyller fler retoriska funktioner än de som Barthes själv pekat ut. Fokus på *doxa* och myt behålls, men den negativa värderingen överges för en deskriptiv hållning som öppnar för både ideologikritik och konstruktiv tillämpning. Barthes tidiga semiotiska terminologi med fokus på mytbegreppet lyfts fram och slipas, men den senare terminologin med ett insnävat retorikbegrepp och ett politiskt färgat ideologibegrepp lämnas därhän. Att välja Barthes *Mytologier* för att beskriva argumentation kan alltså inte bli en slutgiltig lösning, men likväl en högst lämplig startpunkt.

Myt som förklaringsmodell för argumentationsbaser

En teoretisk utgångspunkt för denna artikel är att ståndpunkter och argument motiveras retoriskt utifrån en argumentationsbas. Med argumentationsbas menar jag en socialt och språkligt konstruerad kunskapsgrund som hos en individ eller en grupp utgör referensram när språkliga yttranden tolkas, samt när vi tar ställning till ny kunskap och nya ståndpunkter.¹¹

Rhetorica Scandinavica 11 (1999), 70-79, Patrick O'Donovan, ”The place of rhetoric”, *Paragraph*, II (1988), 227-248, Michael Moriarty, ”Rhetoric, doxa and experience in Barthes”, *French Studies* 51 [2] (1997), 169-182 och Peter France ”Roland Barthes a Rhetoric of Modernity”, *Proceedings of the Canadian Society for the History of Rhetoric/Actes de la Société Canadienne pour l'Histoire de la Rhétorique*, II (1986-88), 67-85. För Barthes egen artikel om den klassiska retoriken se t.ex. ”The Old Rhetoric: an aide-mémoire” i *The Semiotic Challenge*, övers. Richard Howard (Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1994), 11-94. Ursprungligen utgiven 1970 med titeln ”L'ancienne rhétorique: Aide-mémoire”.

- 10 Roland Barthes, ”Rhetoric of the image” i: *Image, Music, Text*, övers. Stephen Heath (London: Fontana press, 1977), 49f. Ursprungligen utgiven 1964 med titeln ”Rhétorique de l'image”.
- 11 Termen argumentationsbas används till exempel av Maria Dahlin, se *Tal om terror – Säkerhetspolitisk retorik i Sverige och Ryssland hösten 2001* (Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, 2008), 61. Dahlin definierar argumentationsbasen som det centrala värdet en talare utgår ifrån i sitt tal givet den retoriska situationens ramar. Termen argumentationsbas används även av Lennart Hellspång, se *Konsten att tala: handbok i praktisk retorik* (Lund: Studentlitteratur 2004), 228-231. Hellspång beskriver där argumentationsbasen som den grundläggande utgångspunkten för all värdering av argument. Dahlins och Hell-

Denna insikt om hur ståndpunkter och argument motiveras gör att förståelsen av argumentationsbasen inom retoriken blir lika viktig som förståelsen av själva argumenten. Detta gäller oavsett om vi analyserar argumentation mellan två människor med samma typ av uppväxt, värderingar och kulturella bakgrund, eller om vi studerar en ackomodativ övertygandeprocess mellan två människor med vitt skilda utgångspunkter.

Eftersom argumentationsbasen är central för persuasiva processer behöver den moderna retorikvetenskapen teoretiska verktyg för att förklara argumentationsbasens funktion. Min tes i denna artikel är att Roland Barthes teori om myter, med fördel, kan användas för att beskriva argumentationsbaser.

Idag används fastställda logiska premisser som beskrivning av argumentationsbasen i olika logiska argumentationsteorier. Detta gäller både inom den formella logiken och inom den mindre rigida informella logiken. Pragmadialektiken är ett exempel på en idag framträdande teoribildning med denna teoretiska grund.¹² När man studerar en argumentation som en struktur av logiskt motiverbara argument för en ståndpunkt blir de logiska premisserna en praktisk argumentationsbas att utgå ifrån. Detta eftersom logiska strukturer kräver tydliga och enkelt definierbara premisser som utgångspunkt.

Ur ett retorikvetenskapligt perspektiv är dock logiska premisser otillräckliga som beskrivning av argumentationsbasen i en verklig argumentation. Detta eftersom det logiskt präglade perspektivet hamnar i konflikt med en retoriskt präglad språkförståelse och kunskapssyn; det vill säga en syn på kunskap som ifrågasätter den enkla sanningssyn som återfinns i korrespondensteorin och som istället framhäver att mänsklig kunskap formas av det mänskliga perspektivet och av språkets alla konnotativa betydelser.¹³ Den som använder enkla premisser som argumentationsbas bortser även ifrån den suggestiva och känslomässiga aspekten av mänsklig kunskap; en aspekt som i allra högsta grad är relevant för retoriska studier av påverkan.

Barthes teori om det mytiska är mer lämplig för att beskriva argumentationsbasen eftersom den bygger på en språkförståelse som ligger nära den retoriska traditionen. Mytteorin med dess betoning av det suggestiva, värderande och tolkande i människans natur möjliggör ett analytiskt perspektiv som har fokus på faktisk

spongs användning liknar den jag här föreslår, med den skillnaden att de primärt tycks fokusera på ett värde eller en utgångspunkt av särskild betydelse. Enligt mitt perspektiv är argumentationsbasen snarare ett komplex av föreställningar som aktualiseras som grund i en viss argumentation.

- 12 För en introduktion till pragmadialektiken se t.ex. Frans H. van Eemeren och Rob Grootendorst. *A systematic Theory of Argumentation: The pragma-dialectical Approach*. (Cambridge: Cambridge university press, 2004) eller Frans van Eemeren, Rob Grootendorst och Fransisca Snoeck Henkemans. *Argumentation: analysis, evaluation, presentation* (Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002). För ett exempel på tillämpning av pragmadialektisk metod inom skandinavisk retorikforskning se Anders Sigrell. *Att övertyga mellan raderna – en retorisk studie om underförståddheter i modern politisk argumentation* (Åstorp: Rhetor förlag, 2001).
- 13 För ett utvecklat resonemang om retorisk kunskapssyn se Erik Bengtson. *Myten som argumentationsbas – Om hur man övertygar någon som ser världen på ett annat sätt* (Stockholm: Södertörns högskola, 2008), <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-1824>, 6-11.

mänsklig kommunikation och påverkan, snarare än på ett formaliserat sannings-sökande. Det mytiska handlar inte enbart om *logos*, utan där finns även plats för *pathos*. En beskrivning av argumentationsbasen i form av logiska premisser tar sin utgångspunkt i de behov som finns hos den som studerar argumentationsstrukturer; mytteorin tar istället sin utgångspunkt i frågan om hur mänskliga tolkningar formas genom språk.

Till skillnad från logikens objektivt sanna premisser, så är *doxa* ett begrepp som är intimt sammankopplat med den retoriska kunskapstraditionen.¹⁴ *Doxa* har både idéhistoriskt och i svensk retorikforskning utgjort en motpol till Platons *episteme*.¹⁵ Idén om *doxa* bygger på en retoriskt präglad språkförståelse och kunskapssyn, men begreppet är trots detta inte lämpligt för att beskriva den retoriska argumentationsbasen i en specifik argumentation i en avgränsad situation.

Det problematiska med begreppet *doxa* i detta sammanhang är att en *doxa* enbart avgränsas genom kopplingen till en grupp.¹⁶ *Doxa* blir den samlade benämningen på en grupps hela världsförståelse, vilket gör en *doxa* svår att fånga genom analys av enstaka texter. Den gemensamma föreställningsvärld som en *doxa* utgör kan inte heller studeras i sig, utan endast hypotetiskt rekonstrueras utifrån den argumentation som faktiskt förs. Dessa svårigheter har många retorikstudenter blivit uppmärksamma på när de i analyser velat undersöka *doxa*. Hur gör man då?

Barthes teori om myter är ett möjligt svar på den frågan. Detta genom att Barthes mytbegrepp tillför ett analytiskt perspektiv som gör att *doxa* på ett systematiskt sätt låter sig studeras på det enskilda yttrandets nivå.¹⁷ Mytbegreppet bör inte ersätta *doxa*, men utgör ett komplement eftersom en studie av de myter som utgör argumentationsbasen i en viss situation även innebär att man finner aspekter av en generell *doxa*.

Myterna kan betraktas som de partikulära, analyserbara pusselbitar som tillsammans formar *doxa*.¹⁸ Vi kan se detta i alla de myter som Barthes lyfter fram i *Mytologier*. Där handlar det om hur företeelser som striptease, fransk wrestling eller vin ger upphov till en viss myt. Myten blir en suggestiv tolkning av ett visst fenomen och inte en allmän benämning på en individs eller grupps världsförståelse.

14 Se t.ex. Ruth Amossy. "Introduction to the Study of Doxa", *Poetics Today* 23(3) (2002), 369-394.

15 Se t.ex. Mats Rosengren. *Doxologi – en essä om kunskap* (Åstorp: Rhetor förlag, 2002) och *För en dödlig som ni vet är den största faran säkerhet – doxologiska essäer* (Åstorp: Retorikförlaget Rhetor förlag, 2006).

16 Se t.ex. Amossys definition i "Introduction to the Study of Doxa", 369-384.

17 Denna tanke kan även stödjas utifrån Barthes egen användning av termerna myt och doxa. I en essä där *Mytologier* behandlas pekar Barthes på att det mytiska skapar doxa. Den samtida myten beskrivs som en form av tal inom semiologins studiefält, medan doxa relateras till begrepp som "sunt förnuft", "normen" och den "allmänna uppfattningen". "Change the object itself" i *Image, Music, Text*, övers. Stephen Heath (London: Fontana press, 1977), 165. Ursprungligen utgiven 1971 med titeln "Changer l'objet lui-même".

18 Jag använder metaforen "pusselbitar" för att beskriva myters relation till doxa. Metaforen är illustrativ för att beteckna den inbördes relationen, men något olycklig eftersom den ger sken av att myter och doxa är något statiskt, när de snarare bör betraktas som satta i ständig förändring.

Eftersom mytbegreppets fokus ligger på det partikulära kan vi tänka oss att två personer i en kommunikativ situation delar samma myt och därmed har en gemensam argumentationsbas i den situationen utan att de för den skull kan anses dela samma *doxa*, eller i övrigt ha samma världsförståelse.

Mytbegreppet underlättar därmed användandet av koherens som värderingsprincip inom den retoriska traditionen.¹⁹ Detta eftersom specifika övertygelser kan motiveras genom deras mått av koherens med vissa myter som aktualiserats i en kommunikativ situation. Det är mer problematiskt med koherens om man enbart kan motivera specifika övertygelser utifrån deras koherens med en generell *doxa* eller världsförståelse. Detta eftersom en *doxa* kan bestå av en mängd myter som var för sig kan leda till olika övertygelser.

När det gäller ”myt” som benämning så finns det en likhet mellan begreppen ”myt” och ”doxa” i och med att de två orden har vissa negativa konnotationer. Begreppet ”doxa” etablerades av Platon och syftade då på pöbelns falska värderingar. ”Myt” som begrepp har en vardaglig betydelse som syftar på en utsaga som någon kanske tror på, men som är falsk. Dessutom finns en ideologikritisk användning av såväl myt som *doxa* där tänkare som exempelvis Barthes associerat begreppen till felaktiga ideologiska föreställningar.²⁰ Jag menar att precis som den moderna retorikvetenskapen har valt att lyfta fram *doxa* som ett användbart begrepp vore det även passande att lyfta fram mytbegreppet; detta både som en lämplig term och som en moraliskt godtagbar grund för argumentation. Termens konnotationer till lögn och osanning är inte en belastning, utan gör termen mer träffsäker och kan bidra till att upprätthålla den retoriskt viktiga sanningskritiken.²¹

Som vi har sett finns det flera skäl till varför Roland Barthes teori om myter bör användas inom retorikvetenskapen för att förklara argumentationsbasen:

- a) Teorin utgår ifrån att kunskap handlar om mänskliga tolkningar och för-santhållanden – inte premisser som bevisas genom korrespondens med en verklighet.
- b) Myterna är partikulära och kan betraktas som de pusselbitar som tillsammans formar *doxa*. Därmed blir mytbegreppet ett komplement som lämpar

19 För en presentation av koherensteorins relevans för den retoriska traditionen se Bengtson. *Myten som argumentationsbas*, 9-11.

20 Hos Barthes kan vi se den negativa värderingen av myt och *doxa* i formuleringar som ”Det motbjudande med myten är tillflykten till en falsk natur”, *Mytologier*, 233 och ”Doxa (public opinion), much invoked in his discourse, is merely a ’wrong object’: never defined by its content, only by its form, and that invariably wrong form is doubtless: repetition.” *Roland Barthes by Roland Barthes*, övers. Richard Howard (Berkeley/Los Angeles: University of California press, 1977), 70. Ursprungligen utgiven 1975 med titeln *Roland Barthes*. För en fördjupad discussion om Barthes förhållande till *doxa* se Anne Herschberg-Pierrot ”Barthes and Doxa” i *Poetics Today*, 23 (3), (2002), 427-442.

21 Här vänder jag mig emot den uppfattning som exempelvis John Fiske har uttryckt, då han på grund av konnotationerna till osanning har beklagat Barthes användning av termen ”myt”. Se John Fiske, *Kommunikationsteorier* (Stockholm: Wahlström och Widstrand, 1997), 121.

sig för att beskriva den argumentationsbas som konstrueras i enskilda situationer.

c) Mytteorin underlättar användandet av koherens som retorisk teori om hur övertygelser prövas. Detta genom att enskilda ståndpunkter kan motiveras utifrån deras koherens med en viss myt, även om denna ståndpunkt inte alls upplevs som koherent med en annan myt inom samma *doxa*.

d) Teorin utgår ifrån en syn på kunskap och övertygande som tar hänsyn till och uppvärderar pathos betydelse.

e) Teorin utgår ifrån en syn på kunskap som präglas av en förståelse för att kunskap och mänskliga föreställningar formas i symbios med språket.

f) Teorin tillför, genom det dubbla semiologiska systemet, en modell för att förstå hur de mytiska föreställningarna är kopplade till den enkla språkliga meningen. Därmed kan perspektivet bidra till att förklara hur språk formar myter och hur myter präglar språket.

g) Den semiologiska grunden gör teorin operationaliserbar, vilket möjliggör givande retoriska analyser av enskilda retoriska yttranden.

Barthes mytteori och andra teoretiska perspektiv

Införandet av Roland Barthes mytbegrepp som ett analysredskap inom modern retorikvetenskap kräver en diskussion om hur mytteorin i Barthes tappning förhåller sig till andra teoretiska perspektiv. Det gäller framförallt teorier som har likheter med mytteorin eller som utgör möjliga alternativ till myter som en retorikvetenskaplig förklaring av argumentationsbasen.

Topos är ett klassiskt begrepp som det här är nödvändigt att förhålla sig till. *Topos*-läran hade en framträdande plats hos Aristoteles och har fortfarande en central plats inom retorisk teoribildning.²² En analys av olika *topoi* har även nämnts som en möjlig väg för att undersöka *doxa*.²³

Jag menar att det vore olyckligt att slå fast *topoi* som primär benämning för de mindre enheter med suggestiva tolkningar av världen som tillsammans formar *doxa*. Detta framförallt för att termen *topos* redan idag är mångtydig och svår-fångad. Utifrån Gabrielsens uppdelning kan vi tala om en heuristisk, en kollektiv, en inferentiell och en kognitiv *topik*-förståelse.²⁴ Inom dessa fyra aspekter av *topos*-läran finns sedan ytterligare variationer.

22 Jag utgår här primärt från Jonas Gabrielsens beskrivning av *topos*-läran. Se Jonas Gabrielsen, *Topik – Ekskursioner i den retoriske toposläre* (Åstorp: Retorikförlaget, 2008)

23 Rosengren. *Doxologi – en essä om kunskap*, 82-93.

24 Gabrielsen, *Topik – Ekskursioner i den retoriske toposläre*, 19-76.

Inom den heuristiska *topik*-förståelsen är *topoi* verktyg för att i *inventio*-fasen finna stoff och argument, som till exempel journalistens klassiska fråge-*topoi*: vem, vad, var, när, hur och varför. Inom den kollektiva *topik*-förståelsen är *topoi* språkliga formuleringar och teman som en retor kan återanvända, till exempel via citatböcker. Inom den inferentiella *topik*-förståelsen är *topoi* istället olika argumentationsformer eller argumentationsprinciper, som till exempel Artistoteles ”*topoi enthymematon*”.²⁵

Ingen av dessa *topik*-förståelser kan på ett naturligt sätt sägas omfatta det som vi har kallat myter. Den heuristiska förståelsen fokuserar på *inventio*-processen och inte på idéinnehållet som har en central roll i mytteorin. Den kollektiva *topik*-förståelsen fokuserar på språkliga formuleringar och även där undviks ett fokus på idéinnehållet. Den inferentiella *topik*-förståelsen fokuserar inte heller på värden eller idéer om samhällets uppbyggnad, utan utgör en samling av argumentationstekniker.

Den fjärde formen av *topos*-lära som Gabrielsen urskiljer är den kognitiva *topik*-förståelsen. Denna innehåller idén om *topoi* som värden, tankemönster och grundantagelser i en kultur. Som företrädare för denna *topik*-förståelse lyfter Gabrielsen fram Mats Rosengren och José Luis Ramirez. Utifrån denna mer sentida vidareutveckling av *topos*-läran blir det möjligt att införliva Roland Barthes teori om myter, som en del av en kognitiv *topik*-förståelse. Det skulle innebära att den kognitiva *topik*-förståelsen utökades genom mytteorins verktyg för att finna aspekter av *doxa*. Vi kan även ana att Rosengrens och Ramirez syfte med att utveckla en kognitivt fokuserad *topos*-lära till viss del sammanfaller med mitt eget syfte med att lyfta fram Barthes mytteori. Vi har alla tre sett ett behov av att inom ramen för en retorisk teori hitta begreppsliga verktyg för att kunna studera aspekter av *doxa* genom studiet av yttranden. En utvecklad teori om myter bör kunna utgöra ett värdefullt bidrag i denna strävan. Detta oavsett om man ser den som ett alternativ till att använda *topos*-läran eller som en tillämpning av *topos*-läran.

Inom ramen för den kognitiva *topik*-förståelsen nämner Gabrielsen även idéer om *topiskt* tänkande som en kognitiv process. Även utifrån detta perspektiv finns beröringspunkter med mytteorin. Denna koppling finns i tanken om att enskilda ord, eller *topoi* kan utgöra en språklig sprängbräda för att väcka större idékomplex. Med den förståelsen av *topiskt* tänkande blir Roland Barthes teori om myter och förhållandet mellan språk och myt, något som delvis kan förklaras som en *topisk* process. I denna process kan vissa ord och formuleringar utgöra *topoi* som väcker myter till liv, som exempelvis benämningarna ”solsemester” eller ”betongföroret”.

Berättelsen är ett annat perspektiv som inom skandinavisk retorikforskning har använts för att diskutera hur en retor kan skapa en bas för argumentation.²⁶ Lennart

25 Se Maria Wolrath Söderberg. ”Aristoteles enthymem: slutledningsformer eller meningsskapande processer?” *Rhetorica Scandinavica* 53 (2010), 36-66, för en reflektion om retorisk argumentationsteori utifrån Aristoteles ”*topoi enthymematon*”.

26 Termen ”berättelse” används här i en betydelse som närmast skulle motsvara *récit* i Genettes begreppsliga uppdelning av narrativ i *histoire/récit/narration* [engelsk översättning: *story, narrative, narration*]. Se Gérard Genette *Narrative discourse: an essay in method*, övers.

Hellspong är en av dem som har intresserat sig för berättelsers roll i argumentation och därigenom visat på brister i en renodlat logisk argumentationsförståelse.²⁷ Hellspong behandlar berättelsen som en framställningsform snarare än en kunskapsform, vilket skiljer berättelsen från Barthes mytbegrepp. Barthes teori om myter framhäver istället växelspelet mellan språk och *mytiska idéer*. Mytteorin utgår även ifrån att ett visst kognitivt idéinnehåll kan väckas utifrån olika typer av språklig form. Berättelsen som argumentationsform utgör utifrån detta perspektiv ett retoriskt verktyg för att väcka eller ifrågasätta myter, men även retorik som inte brukar tydliga berättelser kan väcka eller ifrågasätta mytiska föreställningar om världen. Berättelsen är därmed en möjlig väg för att skapa suggestiva myter, men inte den enda vägen.

Vi kan även resonera kring berättelsen som en möjlig struktur för kognitivt idéinnehåll genom att fokusera på den narrativa strukturen.²⁸ Då väcks frågan om huruvida en *mytisk idé* bör beskrivas som en narrativ eller dramatisk struktur, alltså som ett sammanhängande mönster bestående av vissa bestämda delar som aktörer, miljöer och temporalt separerbara händelser eller handlingar. Ett exempel på en sådan formaliserad narrativ eller dramatisk struktur är Kenneth Burkes pentad bestående av *act, agent, agency, scene* och *purpose*.²⁹

Jag menar att en modern Barthes-inspirerad teori om myter som förklaring av argumentationsbasen bör låta sig inspireras av den narratologiska traditionen och av Burkes dramatism. Detta eftersom narrativet eller dramat är en möjlig och värdefull modell för att förklara de underliggande myterna hos en diskurs. De berättelsestrukturer som ständigt återkommer under historien präglar utan tvivel de myter som återfinns inom en *doxa*. Vi bör dock vara medvetna om att myter även kan ta andra former och att myter ofta inte väcks genom ett språkligt narrativ, utan genom enskilda språkliga element som fungerar som mytgeneratorer. Om vi som exempel tar mytbildningen kring 50-talets hemmafruideal, som det idag alluderas till i så väl politisk debatt som populärkultur, så behöver den som vill anspela på myten inte redogöra för ett händelseförlopp, utan myten kan väckas genom ett enskilt ord som ”hemmafru” eller genom en avbildning av en kvinna i förkläde. Den *mytiska idén* kan visserligen fortfarande beskrivas som ett händelseförlopp med aktörer, men det som gör myten populär som argumentationsbas är istället de starka kopplingarna till olika positiva och negativa värderingar. Vårt fokus när vi studerar myter bör

Jane E. Lewin (Ithaca, New York: Cornell University Press; 1980), 27-32 och *Narrative discourse revisited*, övers. Jane E. Lewin (Ithaca, New York: Cornell University Press; 1988), 13-15.

27 Lennart Hellspong. ”Berättelser i Argumentation – om en narrativ retorik”, *Rhetorica Scandinavica* 16 (2000), 26-33.

28 Benämningen ”narrativ struktur” används här i en betydelse som närmast skulle motsvara *histoire* i Genettes begreppsliga uppdelning av narrativ i *histoire/récit/narration*. Detta under förutsättning att *histoire* inte åsyftar det ”verkliga” händelseförloppet, utan den konstruerade föreställningen om ett händelseförlopp. Se Genette *Narrative discourse: an essay in method*, 27-32 och *Narrative discourse revisited*, 13-17.

29 Se t.ex. Kenneth Burke. *A grammar of motives* (Los Angeles: University of California Press, 1969), XV.

därmed snarare ligga på det suggestiva och normativa än på det narrativa. Om vi studerar mytbildningens retorik så är den intressanta frågan hur den suggestiva och normativa tolkningen väcks, inte om, eller hur, enheterna kan bindas samman till ett narrativ.

En annan intressant teoribildning som utgår ifrån studiet av narrativ eller dramatan är *fantasy theme-analysis*.³⁰ Detta är också den teori som jag bedömer, vid sidan av Barthes mytteori, bäst förklarar formländet av den partikulära argumentationsbasen i övertygandeprocesser. Samtidigt håller jag fast vid ståndpunkten att Barthes teori om myter tillför en ny dimension i jämförelse med *fantasy theme-analysis*. Detta framförallt genom Barthes beskrivning av den strukturella kopplingen mellan språk och myt.

Kärnan i *fantasy theme*-teorin är tanken om fantiserandet som en social process där gemensamma *fantasy themes* formas och sprids. Det kan till exempel vara berättelser om vad som hänt gruppen i historien, eller drömmar om vad som ska hända i framtiden. Teorin utvecklades framförallt vid University of Minnesota när man studerade beslutsprocesser i gruppdiskussioner. Analysmetoden kom senare att appliceras även på massmedier, politiska tal och andra formler av kommunikation. Från teorin om *fantasy themes* kan en retorisk argumentationsteori om myter framförallt hämta insikter om hur myter sprids och om hur nya myter prövas gentemot den *doxa* som råder i en grupp.

En omdiskuterad aspekt av *fantasy theme*-teorin är dess taxonomi. Vad betyder begreppen, och är alla begrepp nödvändiga? Bormann väljer till exempel att skilja på *rhetorical vision*, *fantasy themes* och *fantasy types*. *Rhetorical vision* är då ett sammanhängande mönster av *fantasy themes* och *fantasy types* är ett abstraherat mönster för *fantasy themes* som upprepas i en kultur. Berättigandet av denna taxonomi ges ännu stort utrymme när Bormann, tio år efter lanserandet, försvarar teorin gentemot dess kritiker.³¹ Jag delar Bormanns uppfattning om att taxonomin ofta är klagörande och nödvändig, men på en punkt är även jag kritisk: En strikt begreppslig uppdelning i olika aspekter av *fantasy themes* kan skapa en illusion av separerbara kategorier där det egentligen bara finns ett kontinuum av variationer.³²

I stället för att försöka fånga alla olika typer av myter i separata begrepp, vill jag lyfta fram myt som en öppen benämning där olika variationer kan inrymmas. Det finns vissa vanliga, generella myter som fortlever under århundraden och sprids över kulturgränser och sedan finns det mindre frekventa, specifika myter. De senare

30 Se t.ex. Ernest G. Bormann. "Fantasy and Rhetorical Vision: The Rhetorical Criticism of Social Reality", *Quarterly Journal of Speech*, 58 (1972), 396-407.

31 Ernest G. Bormann. "Fantasy and rhetorical Vision: ten years later", *Quarterly Journal of Speech*, 68, (1982), 288-305.

32 På grund av denna risk vänder jag mig även emot Harts och Daughtons adaptation av *fantasy theme*-teorin i *Modern Rhetorical Criticism* där de gör en distinktion mellan "myth" och *fantasy theme*. Myter är enligt dem mänsklighetens prisade stora berättelser, medan *fantasy themes* är lokala variationer. De beskriver myterna som allmänna, vaga och långlivade, medan *fantasy themes* är specifika, kortlivade och föränderliga. Roderick P. Hart och Suzanne Daughton. *Modern Rhetorical Criticism* (Boston: Pearson/ Allyn & Bacon, 2005), 242-257.

specifika myterna baseras ofta på de övergripande myterna och övergripande myter kan bildas av många specifika myter. Det rör sig dock inte om olika typer utan om ett kontinuum där myter kan variera utifrån faktorer som abstraktionsgrad, spridning, popularitet och livslängd.

Valrörelsen 2006 – en illustrerande analys

För att konkretisera den teoretiska diskussionen om mytbegreppets potential presenteras här en delanalys av den mytiska retoriken från det borgerliga blocket under den svenska valrörelsen 2006. Syftet är att illustrera hur mytbegreppet kan användas i en retorisk analys, samt, som ett exempel på tillämpning, visa hur Barthes mytteori som förklaringsmodell för argumentationsbaser kan utgöra ett verktyg i retorikvetenskaplig valforskning.

Valrörelsen 2006 är intressant att studera av flera anledningar. Den ledde för det första till ett maktskifte i Sverige. Traditionen med socialdemokratiska minoritetsregeringar bröts och istället kom en borgerlig majoritetsregering. Valrörelsen innebar även en ommålad politisk karta. Detta genom bildandet av det borgerliga: "Allians för Sverige", men framförallt genom valframgången för: "Nya Moderaterna".

En retorikvetenskaplig förklaring av det borgerliga blockets mytiska argumentation under valrörelsen 2006 med ambitionen att vara heltäckande skulle behöva djupanalysera ett flertal centrala strategier och konfliktlinjer. Det handlar till exempel om konstruktionen av en *mytisk idé* om "Allians för Sverige" som ett enat regeringsalternativ, medan motsidan konstrueras som en "splittrad vänsterkartell". Det handlar även i hög grad om en negativ mytbildning om Socialdemokratin och dess dåvarande partiledare Göran Persson, som trött, maktfullkomlig och verklighetsfrånvärd. Inom båda dessa argumentationsspår kan vi se en tydlig motpart i då starka *mytiska idéer*, som föreställningen om en borgerlighet präglad av inre konflikter, kannibalism och oförmåga att regera, samt föreställningen om Socialdemokraterna som det trygga och ansvarstagande regeringspartiet.

Den här analysen kommer dock att fokusera på en avgränsad, om än central, del av det borgerliga blockets mytiska argumentation, nämligen Moderaternas transformering och appropriering av den för Socialdemokratin centrala *mytiska idén* om "arbetarklassen", samt den besläktade *mytiska idén* om ett "arbetarparti".

Under valrörelsen lanserade Moderaterna sig själva som "det nya arbetarpartiet" och som "Nya Moderaterna". Denna lansering var en del i strävan efter att etablera en ny myt kring det Moderata samlingspartiet – en myt som skulle ersätta den existerande föreställningen om Moderaterna som ett högerparti för de rika. Den nya mytens roll i valkampanjen var att skapa en argumentationsbas som kunde användas som utgångspunkt för att övertyga enskilda människor att lägga sin röst på Moderaterna.

Vi kan se att Moderaterna förde fram den nya myten öppet och explicit genom exempelvis affischer, annonser och t-shirts med texten: "Sverige behöver ett nytt arbetarparti!". Men budskapet kommunicerades också implicit genom att man gjorde politiska utspel som kunde stärka myten och genom att man använde sig av ett

språkbruk som väckte önskade mytiska associationer.

Som exempel på den moderata valretoriken kan vi ta partiledaren Fredrik Reinfeldts tal under politikerveckan i Almedalen, sommaren 2006.

I talet ser vi tydligt hur Reinfeldt lyfter fram frågan om ”jobben” som själva navet i den egna politiken. Han slår tidigt fast att ”valet i höst handlar om ifall det ska föras en politik i det här landet som gör att fler får jobb” och ägnar sedan större delen av talet åt frågor som rör skapandet av fler ”jobb” och värdet av ”arbete”. De många olika aspekter av arbete som berörs i talet fyller i den mytiska retoriken en gemensam funktion. De bidrar till att suggestivt stärka den *mytiska idén* om Moderaterna som ett arbetarparti utifrån logiken att det parti som ständigt talar om värdet av arbete – ju rimligtvis även bör vara ett arbetarparti. Samma funktion fyller de många tillfällena och långa passager i Reinfeldts tal där han gör sig till språkrör för enskilda arbetare, framförallt i offentlig sektor. De bidrar till att suggestivt stärka en *mytisk idé* om Moderaterna som ett arbetarparti utifrån logiken att den partiledare som hela tiden utgår från och lyfter den vanlige arbetarens villkor och problem – ju rimligtvis bör anses leda ett arbetarparti.

Låt oss titta på ett utdrag ur talet där det för Moderaterna centrala förslaget om ett jobbskatteavdrag presenteras:

Det måste löna sig bättre att arbeta. [applåder] Det är min hälsning, mitt besked till alla dom som upplever att dom stolt sliter i skattefinansierad välfärd, många gånger för dålig lön. Ni är värda mer. [applåder] För att möjliggöra det har vi lagt om vår skattepolitik så att den med största tyngd kommer dom som tjänar minst och som behöver skattesänkningen allra mest till del. Det handlar om en tusenlapp mer i månaden för normala inkomstagare och det är samma tusenlapp mer i månaden för den som är chefsläkare som den som är sjuksköterska. Samma tusenlapp mer i månaden för metallarbetaren som för verkställande direktören. Denna tusenlapp, känn på det, tänk er själv att stå där vid bankomaten om det för en gångs skull finns såna här uttagsblanketter, eller vad heter det, såna här saldobesked heter det, knepigt det där. Så kommer det ut: plus tusen kronor. Det är mycket pengar. Nja säger ni men finansieringen då? Det ska väl betalas, är det inte så? Absolut. För en LO-familj efter att vi har tagit bort allting för att finansiera detta så är det ändå kvar en tusenlapp mer i månaden. [applåder]³³

I citatet återfinner vi både en tydlig fokusering på ”arbete” och en tydlig utgångspunkt i den offentliganställda arbetarens perspektiv, vilket tillsammans stärker den *mytiska idén* om Moderaterna som det nya arbetarpartiet. Samma effekt får det när Reinfeldt betonar att det är samma skattesänkning för metallarbetaren som för den verkställande direktören. Han stärker den eftersträlvade mytiska föreställningen om moderaterna och försvagar den konkurrerande negativa myt som motståndarsidan vill bevara. Men citatet kan även visa något mer, närmare bestämt hur den modera-

33 Fredrik Reinfeldt, Visby, Gotland, 5/7-2006, Tillgänglig på <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2492&artikel=891618, 17/2-2012>.

ta approprieringen av de *mytiska idéerna* om ”arbetare” och ”arbetarparti” också innebär en transformering av dessa *mytiska idéer*.

Den bakomliggande orsaken till dessa transformeringar är att Reinfeldts ständiga väckande av myten om den vanlige arbetaren saknar en ingrediens som är central i Socialdemokraternas mytiska retorik.

För socialdemokratin är begrepp som ”arbete” och ”arbetare” starkt kopplade till en social identitet och samhällsklass som är intimt sammanbunden med den egna politiska rörelsen. I den moderata tappningen bevaras kopplingen till en *mytisk idé* om arbetarklassen som socioekonomisk grupp, men kopplingen till den socialdemokratiska arbetarrörelsen bryts. Den *mytiska idén* om ett arbetarparti blir inte längre en gemensam kamporganisation för arbetare, utan den blir istället till en idé om ett parti som förbättrar för vanliga arbetare och som främjar möjligheten för människor att få jobb.

Ett tydligt exempel på det språkliga hantverket i Moderaternas mytiska omprofilering är Reinfeldts användande av termen ”LO-familjen”. ”LO-familjen” är en benämning som har använts för att denotera alla de fackförbund som ingår i den till Socialdemokraterna knutna organisationen LO; detta samtidigt som begreppet genom den metaforiska kopplingen till en familj väcker en *mytisk idé* om LO som en organisation sammanbunden av omtänksamhet, intimitet och värme.

När Reinfeldt och andra moderater använder termen så denoterar den istället de enskilda familjer där båda, eller möjligtvis en av föräldrarna, har ett sådant yrke att de är (eller skulle kunna vara) medlemmar i ett LO-anslutet fackförbund. Termen väcker inte längre en *mytisk idé* om den socialdemokratiska fackföreningsrörelsen som en gemensam familj, utan den väcker en *mytisk idé* om människor som saknar stora inkomster, men som gör ett viktigt, hederligt arbete och sliter för sin lön. ”LO-familjen” blir till en *form* som väcker en *mytisk idé* om arbetarklassen, men inte arbetarklassen som politisk rörelse med röda fanor, utan arbetarklassen som enkla, jordnära människor.

När Reinfeldt använder ordet ”LO-familjen” för att tala om dem som tjänar på Moderaternas politik bidrar han till att konstruera den *mytiska idén* om moderaterna som ett parti för den vanlige arbetaren, detta samtidigt som han försvarar den konkurrerande mytiska föreställningen om Moderaterna som ett parti för de välbärgade. I denna process erövrar Nya Moderaterna myten om arbetarklassen, men bara utvalda delar av den och därmed blir den moderata approprieringen samtidigt en transformering. Denna typ av retoriskt drivna och politiskt betydelsefulla transformeringar är en del av det ständiga omformandet av doxa och därmed en möjlig delorsak till det som ibland kallas för ideologiska vänster- eller högervindar.³⁴

Vad kan vi då säga om den retoriska effekten av Moderaternas retorik? Det är självfallet vanskligt att försöka avgöra effekten av enskilda retoriska grepp, men i fallet valforskning finns det en fördel genom den effektstudie som själva valresultat

34 Henrik Oscarsson och Sören Holmberg, *Därför vann alliansen. En sammanfattning av några resultat från valundersökningen 2006*, Demokratistatistik rapport 9, (Statistiska centralbyrån 2009), s 21.

utgör, samt den statsvetenskapliga forskning som bedrivs genom vallokalsundersökningar.

Som helhet är det tydligt att Moderaternas retorik var en framgång, detta visade sig i valresultatet genom en uppgång från 15% i valet 2002 till 26% på valdagen 2006.³⁵ Det är även anmärkningsvärt att Moderata samlingspartiet lyckades locka 154 000 väljare direkt från Socialdemokraterna, ett historiskt oöverträffat antal.³⁶ Denna väljarström i sig möjliggjorde såväl Moderaternas valsuccé som regerings-skiftet.

Statsvetarna Sören Holmberg och Henrik Oscarsson har utifrån vallokalsundersökningar pekat ut sju skäl till att det blev regeringsskifte 2006.³⁷ Ett av dess skäl är att moderaternas omdaning och den upplevda flytten till vänster lockade nya väljar-grupper. Genom ovanstående analys har jag visat hur delar av den argumentation som låg bakom just det ”skälet” kan beskrivas med hjälp av mytbegreppet. I en utvecklad analys skulle även den bakomliggande mytiska retoriken bakom övriga av Holmberg och Oscarsson utpekade ”skäl” kunna analyseras. En retorikvetenskaplig studie, med utgångspunkt i mytbegreppet, skulle därmed kunna gå längre än den befintliga valforskningen. Genom att inte nöja sig med en statistisk kartläggning av hur väljarna röstade och deras motiv till att lägga sina röster på ett visst parti, utan istället gå vidare och beskriva den mytiska retorik som formar och omformar människors uppfattningar, så kan mytorienterad valforskning bidra till att förklara sambanden mellan strategisk, politisk kommunikation och väljarbeteenden vid valurnorna.

Vidare teoriutveckling

När det gäller möjligheter till framtida retorisk forskning utifrån Roland Barthes teori om myter vill jag särskilt lyfta fram möjligheten att utifrån teorin kartlägga möjliga retoriska strategier för att etablera eller ifrågasätta myter.

Den teoretiska potentialen i Barthes mytteori till att förklara hur myter konstrueras strategiskt finns framförallt i Barthes beskrivning av ett semiologiskt system i två nivåer. Genom denna modell visas hur de mytiska föreställningarna är kopplade till den enkla språkliga *meningen*. Modellen möjliggör därmed en teoretisk diskussion om hur myter motiveras i analogi med de resonemang som har förts om hur teckens betydelse i den första semiologiska nivån kan motiveras.

I båda systemen handlar det om relationen mellan *betecknande* och *betecknat*. Den relationen kan vi till exempel beskriva genom Peirce tre teckentyper ikon, index och symbol, som utgör tre sätt att se på motivering av tecken. När vi använder dessa mönster för att beskriva myters motivation får vi potentiella förklaringar av

35 Valresultat 2002 och 2006 från Valmyndigheten. Tillgänglig på <http://www.val.se>, 18/9 2012.

36 Henrik Oscarsson och Sören Holmberg, *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2008), 298.

37 Oscarsson och Holmberg, *Därför vann alliansen. En sammanfattning av några resultat från valundersökningen 2006*, s 30-31.

hur enskilda myter kan stärkas eller försvagas retoriskt inom ramen för en argumentation.

Mina egna tankar om hur vi kan förklara den retoriska motiveringen av *mytiska meddelanden* kretsar kring idén om retoriska figurer, som inte bara en omväg till en denotativ betydelse – utan som en väg för att aktivera *mytiska idéer*.

Det finns således spännande möjligheter för framtida forskning, men redan i denna artikel hoppas jag ha kunnat visa på fördelar med att använda Roland Barthes mytbegrepp för att komplettera begreppet *doxa* och för att förklara argumentationsbasens funktion i enskilda övertygandeprocesser.

Referenser

- Amossy, Ruth. "Introduction to the study of doxa", *Poetics Today* 23(3) (2002), 369-394.
- Barthes, Roland. *Mytologier*. Översatt av Karin Frisendahl, Elin Clason och David Lindberg. Lund: Arkiv förlag, 2007.
- Barthes, Roland. "Rhetoric of the image" i: *Image, Music, Text*. Översatt av Stephen Heath. London: Fontana press, 1977, 32-51.
- Barthes, Roland. *Roland Barthes by Roland Barthes*. Översatt av Richard Howard. Berkeley/Los Angeles: University of California press, 1977.
- Barthes, Roland. "Change the object itself" i: *Image, Music, Text*. Översatt av Stephen Heath. London: Fontana press, 1977, 165-169.
- Barthes, Roland. "The Old Rhetoric: an aide-mémoire" i *The Semiotic Challenge*. Översatt av Richard Howard. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1994, 11-94.
- Bengtson, Erik. *Myten som argumentationsbas – om hur man övertygar någon som ser världen på ett annat sätt*. Stockholm: Södertörns högskola, 2008, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-1824>.
- Bormann, Ernest G. "Fantasy and Rhetorical Vision: The Rhetorical Criticism of Social Reality", *Quarterly Journal of Speech* 58 (1972), 396-407.
- Bormann, Ernest G. "Fantasy and rhetorical Vision: ten years later", *Quarterly Journal of Speech* 68 (1982), 288-305.
- Burke, Kenneth. *A grammar of motives*. Los Angeles: University of California Press, 1969, s. XV.
- Cassirer, Peter. "Klassificeringshysteri & fransk entusiasm", *Rhetorica Scandinavica* 11 (1999), 70-79.
- Dahlin, Maria. *Tal om terror – Säkerhetspolitisk retorik i Sverige och Ryssland hösten 2001*. Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, 2008.
- van Eemeren, Frans och Rob Grootendorst, *A systematic Theory of Argumentation: The pragma-dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge university press, 2004.
- van Eemeren, Frans, Rob Grootendorst och Fransisca Snoeck Henkemans. *Argumentation: analysis, evaluation, presentation*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2002.
- Fiske, John. *Kommunikationsteorier*. Ny, rev. uppl. Stockholm: Wahlström och Widstrand, 1997.
- France, Peter. "Roland Barthes a Rhetoric of Modernity", *Proceedings of the Canadian Society for the History of Rhetoric/Actes de la Société Canadienne pour l'Histoire de la Rhétorique*, II (1986-88), 67-85.
- Gabrielsen, Jonas. *Topik – Ekskursioner i den retoriske toposlære*. Åstorp: Retorikförlaget, 2008.
- Genette, Gérard. *Narrative discourse: an essay in method*. Översatt av Jane E. Lewin. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1980.

- Genette, Gérard. *Narrative discourse revisited*. Översatt av Jane E. Lewin. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1988.
- Hart, Roderick P. och Suzanne Daughton. *Modern Rhetorical Criticism*. (3:e upplagan) Boston: Pearson/ Allyn & Bacon, 2005.
- Hellspong, Lennart. ”Berättelser i argumentation – om en narrativ retorik”, i: *Rhetorica Scandinavica* 16 (2000), 26-33.
- Hellspong, Lennart. *Konsten att tala: handbok i praktisk retorik*. Lund: Studentlitteratur 2004.
- Herrndl, Carl G. & Robert L. Brown. ”Maxist Rhetoric” i: *Encyclopedia on Rhetoric and Composition*. New York & London: Garland Publishing, Inc. (1996), 422-424.
- Herschberg-Pierrot, Anne. ”Barthes and Doxa”, *Poetics Today* 23 (3), (2002), 427-442.
- Moriarty, Michael. ”Rhetoric, doxa and experience in Barthes”, *French Studies* 51 (2) (1997), 169-182 .
- O’Donovan, Patrick. ”The place of rhetoric”, *Paragraph*, II (1988), 227-248.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg. *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts Juridik, 2008.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg. *Därför vann alliansen. En sammanfattning av några resultat från valundersökningen 2006*, Demokratistatistik rapport 9, Statistiska centralbyrån (2009).
- Rosengren, Mats. *Doxologi – en essä om kunskap*. Åstorp: Rhetor förlag, 2002.
- Rosengren, Mats. *För en dödlig som ni vet är den största faran säkerhet – doxologiska essäer*. Åstorp: Retorikförlaget Rhetor förlag, 2006.
- de Saussure, Ferdinand. *Kurs i Allmän Lingvistik*. Översatt av Anders Löfqvist. Staffanstorps: Cavefors, 1970.
- Sigrell, Anders. *Att övertyga mellan raderna – en retorisk studie om underförståddheter i modern politisk argumentation*. Åstorp: Rhetor förlag, 2001.
- Wolrath Söderberg, Maria, ”Aristoteles enthymem: slutledningsformer eller meningsskapande processer?”, *Rhetorica Scandinavica* 53 (2010), 36-66.